

ALEKSANDRA MAJ
Uniwersytet Łódzki

Rozwój zawodowy nauczycieli żłobków i przedszkoli w Reggio Emilia we Włoszech

Przeglądając polską literaturę poświęconą rozwojowi zawodowemu nauczyciela, analizując strony internetowe pod hasłem „rozwój zawodowy nauczycieli” trudno oprzeć się wrażeniu, że rozwój zawodowy polskiego nauczyciela jest ściśle związany z awansem zawodowym. Moje nauczycielskie obserwacje i doświadczenia nie pozwalają mi jednak na postawienie znaku równości pomiędzy tym dwoma obszarami. Myślę, że rozpatrując rozwój nauczyciela w kontekście jego stopni awansu zawodowego, można raczej mówić o „rozwoju awansowym”, bowiem zdobywając kolejny stopień awansu faktycznie następuje przyrost... nauczycielskich przywilejów i środków na koncie. Budzi jednak moje wątpliwości, czy zdobycie kolejnego stopnia jest gwarantem wzrostu kompetencji nauczyciela, jego świadomości, czy prowokuje do refleksji, inspiruje do redefiniowania swojej nauczycielskiej tożsamości. Czy dzięki zdobywaniu kolejnych stopni nauczyciel staje się bardziej świadomy przebiegającego w klasie procesu edukacyjnego, a przez to staje się bardziej wrażliwym i uważnym dorosłym, towarzyszącym dziecku w jego odkrywaniu świata? W pełni zgadzam się z postulatem Carliny Rinaldi, profesor Uniwersytetu Modeny i Reggio Emilia we Włoszech, że koncepcja rozwoju zawodowego musi zostać przedefiniowana. Według Rinaldi należy odejść od idei szkoleń i kursów, których celem jest wpojenie w nauczycieli pewnej idei, ukształtowanie ich i wyposażenie w takie narzędzia, które pozwolą na kształtowanie dzieci zgodnie z wcześniej sztywno sprecyzowanymi celami. Jak podkreśla Rinaldi, takie podejście ma niewiele wspólnego z poszukiwaniem, refleksją, obserwacją, dokumentacją, wątpliwościami, niepewnością i w efekcie prawdziwą edukacją¹. Niewiele wspólnego z poszukiwaniem, refleksją, wątpliwościami czy niepewnością ma również tak popularny w polskiej edukacji „awansowy rozwój nauczyciela”. Utożsamiając się z jej przekonaniami, chciałabym przedstawić alternatywę dla

¹ C. Rinaldi, *Staff Development in Reggio Emilia*, [w:] *Reflections on the Reggio Emilia Approach*, pod red. B. Cesarone, L. Katz Edizioni Junior srl. 1995, s. 47.

tabelek, sprawozdań, raportów, zaświadczeń z kursów. Opisana w artykule idea rozwoju zawodowego nauczycieli pracujących w żłobkach i przedszkolach w Reggio Emilia we Włoszech jest przykładem drogi do prawdziwego rozwoju zawodowego nauczyciela, zapewne nie jedynej i słusznej, ale z pewnością efektywnej. Dowodem na to jest uznawana za jedną z najlepszych na świecie koncepcja wczesnej edukacji, rozwijana przez lata przez refleksyjnych edukatorów w Reggio Emilia.

Według Howarda Gardnera *System Reggio można zwięźle opisać jako zbiór szkół dla małych dzieci, w których intelektualny, emocjonalny, społeczny i moralny potencjał każdego dziecka jest pielęgnowany i wzmacniany. Najważniejsza edukacyjna machina angażuje najmłodszych w długoterminowe projekty, prowadzone w pięknym, zdrowym i pełnym miłości otoczeniu. Dewey pisał o edukacji progresywnej przez dekady, ale jego szkoła istniała zaledwie przez 4 lata. [...] Nigdzie indziej na świecie nie ma takiej [jak w Reggio] nierozzerwalnej symbiotycznej relacji pomiędzy progresywną filozofią szkoły i jej praktyką*².

Miejskie placówki wczesnej edukacji w Reggio Emilia, 160-tysięcznym mieście we Włoszech, to obecnie sieć 13 żłobków i 21 przedszkoli przeznaczonych dla dzieci w wieku od 3 miesięcy do 3 lat (żłobki) i od 3 do 6 lat (przedszkola)³. Bazując na doświadczeniach powojennych placówek dla małych dzieci zakładanych i prowadzonych przez rodziców, pierwsze miejskie przedszkole w Reggio Emilia rozpoczęło swoją działalność w 1963 roku, pierwszy miejski żłobek natomiast powstał w roku 1970. Głównym inicjatorem i inspiratorem doświadczenia edukacyjnego w Reggio Emilia był pedagog Loris Malaguzzi (1920–1994). Idea edukacji przedszkolnej w Reggio Emilia nie jest jednak metodą do zastosowania i nie może być postrzegana jako gotowy „przepis” na dobrą edukację przedszkolną. Sami edukatorzy⁴ Reggio Emilia dla opisu swojego edukacyjnego doświadczenia posługują się określeniem projekt edukacyjny. W ramach własnego kilkudziesięcioletniego doświadczenia, dzięki zaangażowaniu i refleksji wielu wrażliwych na rozwój dziecka dorosłych, projekt ten był rozwijany i implementowany. Budowanie tożsamości placówek wczesnej edukacji opiera się na kilku kluczowych zasadach, a ich kontekst jest niezbędny dla zrozumienia, czym dla edukatorów Reggio Emilia jest rozwój zawodowy.

² H. Gardner, *Reggio Emilia* Foreword: Complementary Perspectives on Reggio Emilia, [w:] *The Hundred Languages of Children: The Approach to Early Childhood Education - Advanced Reflections*, pod red. C. Edwards, G. Forman, L. Gandini, Ablex Publishing, Norwood, NJ 1998, s. 16.

³ <http://www.scuolenidi.re.it/allegati/CONTATTI4.pdf> z dn. 19.04.2010 r..

⁴ Terminu edukatorzy używam dla określenia wszystkich osób pracujących w żłobkach i przedszkolach, tj. nauczycieli, atelieristów, pedagogistów, kucharzy, pracowników administracyjnych.

Kluczowe zasady projektu edukacyjnego Reggio Emilia⁵

Jednym z podstawowych założeń koncepcji wczesnej edukacji w Reggio Emilia jest oparty na teorii społecznego konstrukttywizmu **obraz dziecka**. Dziecko, postrzegane jako aktywny uczestnik procesu uczenia się (*protagonista*), jest **silne, kompetentne i pełne potencjału**. Proces uczenia się, zgodnie z poglądami konstruktystów, nie polega bowiem na transmisji i reprodukcji wiedzy. To dziecko jest jej konstruktorem, interpretuje rzeczywistość, formułuje hipotezy, nadaje i negocjuje znaczenia. Dziecko od chwili narodzin jest gotowe do konstruowania metafor, tworzenia własnych symboli i kodów. *Dziecko posiada sto myśli, sto sposobów na myślenie, bawienie się i mówienie. Sto – zawsze sto sposobów słuchania, dziwienia się i kochania. Sto radosnych sposobów na śpiewanie i rozumienie, na odkrywanie stu światów, na wymyślanie stu światów, na marzenie o stu światach* – pisał w swoim wierszu L. Malaguzzi⁶. Koncepcja **100 języków** dziecka jest więc, według edukatorów Reggio Emilia, metaforą niewyobrażalnego potencjału dziecka i różnorodnych możliwości poznawania i przedstawiania przez nie otaczającego je świata. Zarówno samodzielnie, jak i dzięki wchodzeniu w relacje z innymi, jest zdolne do poszukiwania, eksplorowania i tworzenia własnych teorii. **Konstruowanie wiedzy** postrzegane jest jako **proces grupowy**, jak podkreśla C. Rinaldi, uczenie się w placówkach w Reggio Emilia jest przykładem procesu asymilacji i akomodacji w grupie⁷.

Idea dziecka-*protagonisty* determinuje codzienną praktykę edukacyjną w Reggio Emilia. Program w placówkach Reggio, będący przykładem programu skoncentrowanego na dziecku, nie jest ustalany z wyprzedzeniem. Realizowany w oparciu o nauczycielskie hipotezy, a nie sztywno ustalone cele, przyjmuje formę krótko- lub długoterminowych projektów, modyfikowanych na bieżąco w zależności od możliwości i zainteresowań dzieci. Takie podejście do planowania określane jest mianem *progettazione*. Włoski czasownik *progettare* (planować, projektować) jest przedstawiany w opozycji do słowa *programmare* (programować), a pochodzący od niego rzeczownik ma w koncepcji Reggio Emilia swoiste znaczenie i nie jest możliwy do przetłumaczenia na język polski. Koncepcja ***progettazione*** określana jest więc przeze mnie jako **elastyczne planowanie**. Takiemu działaniu sprzyja charakterystyczna dla placówek **organizacja** odnosząca się zarówno do pracy, przestrzeni jak i czasu.

⁵ *Regolamento Scuole e Nidi d'Infanzia del Comune di Reggio Emilia* <http://www.scuolenidi.re.it/allegati/Regolamentonidiscuolinfanzia%20.pdf> z dn. 15.04.2010 r..

⁶ L. Malaguzzi *Invece il cento c'è*, [w:] *The Hundred Languages of Children*, Catalogue of the exhibit, pod red. L. Malaguzzi, Reggio Children srl., Reggio Emilia 2006, s. 3.

⁷ C. Rinaldi, *Projected Curriculum and Documentation*, [w:] *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia...*, s. 115–118.

Organizacja pracy przejawia się w specyficznym zarządzaniu placówką zarówno na płaszczyźnie administracyjnej, jak i pedagogicznej, której podstawą jest kolegalność i współodpowiedzialność. **Środowisko i przestrzeń edukacyjna** przedszkola zostały natomiast zaplanowane i zorganizowane w taki sposób, aby inspirowały do poszukiwania, odkrywania, komunikowania się i budowania relacji. Oryginalnym rozwiązaniem jest atelier – studio, w którym dzieci mają możliwość badania, tworzenia i używania 100 języków. Przedszkola w Reggio Emilia są miejscem przyjaznym i dającym poczucie bezpieczeństwa, zarówno dzieciom, jak i dorosłym. Dorosli są bowiem aktywnymi uczestnikami procesu uczenia się. Przedszkole jest miejscem, w którym wszyscy protagoniści tzn. dzieci, nauczyciele, rodzice, „istnieją”, są twórcami teorii i konstruktorami rzeczywistości. Tutaj każdy człowiek ma prawo posługiwać się 100 językami, przedstawiać odmienne punkty widzenia. Stwarza to możliwość dialogu i umacniania poczucia przynależności do wspólnoty. Strategia ta określana jako **partecipazione – współuczestniczenie** opiera się na wzajemnej akceptacji, współdziałaniu, poczuciu odpowiedzialności. Każdy ma więc prawo mówić i być wysłuchanym. **Słuchanie** jest podstawą podejmowanych w placówkach Reggio działań. Według Rinaldi jest to nieustanny proces polegający na byciu otwartym na innych, oznacza tym samym akceptowanie różnic. Słuchanie polega na interpretowaniu, nadawaniu znaczenia przekazywanemu komunikatowi, jak również uznawaniu wartości jego nadawcy; pobudza do refleksji i zadawania pytań⁸. Na każdym edukatorze spoczywa odpowiedzialność, aby uczynić ten proces widocznym dla innych.

Nieodzownym elementem koncepcji edukacyjnej Reggio Emilia jest więc **dokumentacja** codziennej pracy, która nie ogranicza się jednak jedynie do sprawozdań i raportów. Dokumentacja to nauczycielskie notatki, transkrypcje dziecięcych rozmów, zdjęcia czy nagrania video. Dzięki dokumentacji proces uczenia się staje się widoczny i czytelny dla innych. Dokumentacja jest przedmiotem refleksji, dyskusji, poszukiwań, a efekty nauczycielskich obserwacji są na nowo odczytywane i interpretowane. Dokumentacja inspirowa także do prowadzenia badań edukacyjnych. Edukatorzy Reggio podkreślają, że to, co ich charakteryzuje, to permanentny stan bycia badaczem. **Badania i poszukiwania**, zarówno przez dzieci, jak i dorosłych, są elementem codziennej praktyki edukacyjnej. Taka postawa łączy się ściśle z ideą **rozwój zawodowego nauczycieli**, którzy, tak samo jak dzieci, w wyniku własnej aktywności konstruują wiedzę, interpretują rzeczywistość, stawiają pytania i formułują hipotezy, nadają znaczenia i negocjują je z innymi. Projekt edukacyjny Reggio Emilia ulega zmianom. Poddawany jest systematycznej refleksji i **ocenie**, dzięki czemu na przestrzeni kilkudziesięciu lat rozwijał się i ewoluował.

⁸ C. Rinaldi., *In Dialogue with Reggio Emilia. Listening, Researching and Learning*, Routledge, London 2006, s. 65.

Rola i zadania nauczyciela

Rola nauczyciela we wspieraniu rozwoju i aktywności dzieci jest obszarem szczególnych zainteresowań i dyskusji edukatorów w Reggio Emilia. Podkreślają oni jednak, że zawodowa tożsamość nauczyciela nie może być rozpatrywana w izolacji jako abstrakcyjne pojęcie. Musi być definiowana w kontekście relacji nauczyciela z dziećmi, kolegami, współpracownikami, rodzicami, jak również w relacji z własną tożsamością, doświadczeniem czy kulturą⁹. Co więcej, nie ma jednej stałej uniwersalnej teorii nauczyciela. Ulega ona zmianie w zależności od warunków, na przykład zmiany grupy dzieci i rodziców. Rolą nauczyciela jest nieustannie redefiniowana i reinterpretowana, a silna potrzeba definiowania swojej pracy, towarzysząca edukatorom w Reggio, jest elementem budowania tożsamości nauczyciela.

Nadrzędnym zadaniem nauczyciela jest słuchanie, które oznacza bycie uważnym na dziecko, jego pomysły, pytania, oznacza rejestrowanie i dokumentowanie tego, co zostało zaobserwowane. Polega na obserwowaniu i poszukiwaniu strategii używanych przez dzieci w procesie uczenia się, a w konsekwencji na inspirowaniu oraz podtrzymywaniu dziecięcej aktywności. Wymaga to niezwyklej świadomości nauczyciela co do potencjału i możliwości dziecka. Dziecko nie jest bowiem postrzegane przez edukatorów Reggio jako puste naczynie do napełnienia. Podtrzymywanie aktywności dziecka nie polega więc na sterowaniu i kierowaniu jej w stronę celów przyjętych przez nauczyciela, ale na podążaniu za myślami dziecka, jego pytaniami i zainteresowaniami, na akceptowaniu jego czasu. Nauczyciel stwarza przestrzeń do dialogu, zachęca dzieci do zadawania pytań, dzielenia się swoimi spostrzeżeniami z innymi, zachęca do wspólnego planowania. Nauczyciel jest także odpowiedzialny za przygotowanie materiałów i organizowanie przestrzeni edukacyjnej oraz, co niezwykle ważne, angażowanie w proces uczenia się rodziców i członków lokalnej społeczności. Takie podejście wymaga od nauczyciela umiejętności interpretowania procesu edukacyjnego, zamiast jego podsumowywania czy oceniania. Interpretowanie zaś nierozłącznie wiąże się z rozwojem zawodowym nauczyciela, prowadzeniem przez niego systematycznych badań nad codziennym życiem w klasie. Na barkach nauczyciela spoczywa więc wcale niełatwe zadanie i duża odpowiedzialność. W swoich działaniach nie pozostaje jednak osamotniony, jest częścią wspólnoty, do której należą dzieci, rodzice, współpracownicy i mieszkańcy miasta.

⁹ C. Edwards za C.Rinaldi, *Partner, Nurturer, and Guide: The Role of the Teacher*, [w:] *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia...*, s. 180.

Organizacja pracy nauczyciela

Nauczyciele w placówkach wczesnej edukacji w Reggio Emilia pracują 36 godzin tygodniowo, z czego 30 godzin przeznaczają na bezpośrednią pracę z dziećmi. Pozostałe 6 godzin poświęcone jest na rozwój zawodowy, spotkania z rodzicami czy przygotowywanie materiałów edukacyjnych. W ciągu roku nauczyciel spędza więc średnio około 190 godzin na pracy poza bezpośrednią pracą z dzieckiem, w tym 107 godzin przeznacza na rozwój zawodowy, 43 na spotkania z rodzicami, 40 na seminaria i inne uroczystości¹⁰. Żłobki i przedszkola w Reggio Emilia otwarte są od poniedziałku do piątku od godziny 08:00 do godziny 16:00, niektóre z nich ze względu na wydłużony czas pracy rodziców pracują od 07:30 do 18:20.

Znamiennym dla placówek Reggio rozwiązaniem, zarówno organizacyjnym jak i programowym, jest podział pracy pomiędzy nauczycielami. W każdej klasie pracuje bowiem równolegle dwóch nauczycieli. Zwykle bardziej doświadczony współpracuje z początkującym, mniej doświadczonym nauczycielem. Pracując razem przez cały dzień, nauczyciele dyskutują i konsultują się ze sobą, co ma znaczący wpływ na rozwój zarówno młodego stażem nauczyciela, jak i tego bardziej doświadczonego. Dzięki takiej organizacji stworzona zostaje przestrzeń do wymiany spostrzeżeń, stawiania pytań, wspólnego poszukiwania odpowiedzi i przedstawiania różnych punktów widzenia tej samej sytuacji. We wzajemnych relacjach zachowana zostaje równowaga. Kiedy jeden nauczyciel rozmawia z dziećmi, drugi obserwuje. Nie tylko dokumentuje pytania i zachowania dzieci, ale również pytania nauczyciela i sposób budowania przez niego relacji z dziećmi. Współpraca nauczycieli jest widoczna dla dzieci i tym samym staje się dla nich przykładem. Nauczyciele są członkami zespołu, który dba o jak najwyższą jakość edukacji. W skład zespołu obok nauczycieli wchodzi: *atelierista* – osoba posiadająca profesjonalne wykształcenie w zakresie sztuk plastycznych, gospodarz atelier; *pedagogista*, kucharki, pracownicy administracyjni. Niezwykle ważną rolę w rozwoju nauczyciela, ale również rozwoju idei edukacji przedszkolnej odgrywa *pedagogista*. Jako osoba posiadająca wyższe wykształcenie i doświadczenie zawodowe w zakresie wczesnej edukacji, pełni w żłobkach i przedszkolach rolę doradcy. Każdy *pedagogista* nadzoruje pracę w kilku placówkach. Odpowiada za zapewnienie spójnego programu edukacyjnego, integruje i koordynuje administracyjne i pedagogiczne aspekty ich funkcjonowania (w placówkach nie ma dyrektora). Udziela wsparcia nauczycielom, które nie polega jednak na dawaniu gotowych rozwiązań czy instrukcji. Zadaniem *pedagogisty* jest przede wszystkim motywowanie nauczycieli do samodzielnego poszukiwania. Zachęca więc nauczycieli do dialogu i refleksji.

¹⁰ T. Filipini, *The Role of Pedagogista. An Interview with Lella Gandini by Tiziana Filipini*, [w:] *The Hundred Languages of Children, The Reggio Emilia...*, s. 128–137.

Aktywnie uczestniczy w życiu przedszkola, wspiera kadrę pedagogiczną podczas realizacji projektów, towarzyszy jej podczas obserwacji i prowadzenia dokumentacji, dba o rozwijanie współpracy pomiędzy nauczycielami i rodzicami. *Pedagoga* jest także odpowiedzialny za rozwój zawodowy nauczycieli. Wszyscy *pedagoghi* są członkami *Coordinamento Pedagogico* – zespołu koordynującego administracyjną i pedagogiczną pracę sieci placówek wczesnej edukacji. W jego skład wchodzi dyrektor *Istituzione*, kierownik administracyjny, *pedagoghi* oraz psycholog odpowiedzialny za program dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Do zadań *Coordinamento* należy m.in. promowanie koncepcji edukacji opartej na prawach wszystkich protagonistów – dzieci i dorosłych, przygotowanie i koordynowanie rozwoju sieci placówek, opracowywanie i wdrażanie planu rozwoju zawodowego nauczycieli¹¹. *Coordinamento Pedagogico* podlega *Istituzione del Comune di Reggio Emilia* – komórce miasta Reggio Emilia powołanej do zarządzania placówkami wczesnej edukacji (żłobkami i przedszkolami). *Istituzione* posiada autonomię dydaktyczną, pedagogiczną, administracyjną oraz własny budżet. Władze *Istituzione* nominowane są przez burmistrza miasta¹². Kolegialny wymiar pracy jest również widoczny w bezpośrednim zarządzaniu placówkami. W każdej placówce funkcjonuje rada *Consiglio Infanzia Città* złożona z pracowników przedszkola, *pedagoghi*, rodziców i mieszkańców miasta, wybieranych co 3 lata w demokratycznych wyborach. Celem działalności rady jest zaangażowanie rodziców i mieszkańców w zarządzanie placówką i zadbanie o jak najwyższą jakość usług edukacyjnych¹³. Według Loris Malaguzziego *Zarządzanie społeczne jest organizacyjną i kulturową formą zarządzania, która obejmuje takie procesy jak: współuczestniczenie, demokracja, współodpowiedzialność, wgłębianie się w problemy i podejmowanie decyzji w ramach każdej placówki. Zarządzanie społeczne jest rozumiane jako projekt w ramach projektu edukacyjnego [żłobków i przedszkoli w Reggio Emilia], w którym rodzina z pierwotnej ukrytej pozycji przejmuje funkcję publiczną z pełnym udziałem w zarządzaniu*¹⁴. Zarządzanie i podejmowanie decyzji w placówkach w Reggio Emilia jest wynikiem współpracy w ramach zespołów, a nie efektem jednoosobowego działania. Taka organizacja pracy przyczynia się do rozwoju koncepcji edukacji przedszkolnej jako całości, jak również do indywidualnego rozwoju każdego nauczyciela.

¹¹ <http://www.municipio.re.it/retecivica/urp/retecivi.nsf/documentIDStampa/f8488fea0745fdafc1256f05002ed974?OpenDocument&Click=> z dn. 15.04.2010 r..

¹² <http://www.scuolenidi.re.it/Sezione.jsp?titolo=Organi&idSezione=4> z dn. 15.04.2010 r..

¹³ <http://centrodocumentazione06.provincia.re.it/page.asp?IDCategoria=751&IDSezione=4955&ID=94160> z dn. 15.04.2010 r..

¹⁴ *Carta dei Consigli Infanzia Città*, <http://www.scuolenidi.re.it/allegati/cartaconsigliweb.pdf> z dn. 15.04.2010 r..

Rozwój zawodowy nauczyciela

Zgodnie z myślą Carliny Rinaldi, rozwój zawodowy nauczycieli *to podstawowy aspekt codziennej pracy, naszej osobistej i zawodowej tożsamości*¹⁵. Rozwój zawodowy nie polega na wdrażaniu czyichś pomysłów i idei. Rozumiany jest jako proces, w trakcie którego dokonywana jest zmiana, nie zaś jako osiągnięcie czy realizacja z góry ustalonej koncepcji, zdobycie konkretnych umiejętności czy wiedzy raz na całe życie. W takim ujęciu rozwój zawodowy nauczycieli łączy się ściśle z intensywnym poszukiwaniem i badaniem, będącym elementem codziennej pracy nauczyciela. Według Malaguzziego *Edukacja bez innowacji i badań jest edukacją pozbawioną korzyści*¹⁶. Rozwój zawodowy nie jest więc definiowany jako przyjmowanie czy odbiór przekazywanych treści i wcielanie ich w życie zgodnie z czymś zamysłem. W koncepcji Reggio nie zewnętrzne kursy czy szkolenia są podstawową rozwoju nauczyciela i pogłębiania jego wiedzy, a codzienne relacje z dziećmi, współpracownikami czy rodzicami, które stwarzają okazję do refleksji i konfrontowania z nimi swoich doświadczeń. Rozwój zawodowy jako nieustanny i niekończący się proces, w przeciwieństwie do raz osiągniętego, pozornego mistrzostwa, ma miejsce podczas codziennej pracy i jest możliwy dzięki funkcjonowaniu we wspólnocie. Współpraca edukatorów w Reggio Emilia, jak podkreślał Malaguzzi, jest przełamaniem tradycyjnego osamotnienia nauczyciela i jego izolacji¹⁷. Wydawać by się mogło, że nauczyciel pracujący w pojedynkę, jak to funkcjonuje w polskiej edukacji, ma w swojej pracy nieograniczoną wolność, jest niezależny i samodzielny. Trudno jednak nie zgodzić się z Malaguzzim, że ta „niezależność”, a w rzeczywistości odizolowanie nauczyciela, prowadzi do zmniejszenia jego potencjału, osłabienia jego energii i aktywności, a w konsekwencji uniemożliwia osiągnięcie wysokiej jakości działań edukacyjnych. Współpraca nauczycieli – jak podkreślają edukatorzy Reggio – jest więc przykładem nowej koncepcji wolności nauczyciela, która ujawnia się, między innymi, w prawie do dyskusowania, wspólnego interpretowania czy wymiany poglądów. Nauczyciele pracujący w grupie kreują nowy kolegialny wymiar pracy. Jak zauważa Rinaldi, w takim ujęciu grupa nie jest jedynie charakteryzowana jako suma jednostek i ich indywidualnych myśli, a działania grupy nie są efektem przewagi większości nad mniejszością¹⁸. Podkreśla nowy sposób myślenia, który polega na wspólnym konstruowaniu i interpretowaniu celów edukacyjnych. Nie oznacza to jednak, że poszczególni nauczyciele tracą swoją tożsamość i prawo do niezależności. Jak mówił Malaguzzi *Nauczyciele muszą być świadomi, że praktyka nie*

¹⁵ C. Rinaldi, *Staff Development...*, s.47.

¹⁶ L. Malaguzzi, *History, Ideas, and Basic Philosophy: An interview with Lella Gandini by Loris Malaguzzi*, [w:] *The Hundred Languages of Children, The Reggio Emilia...*, s. 73.

¹⁷ Tamże, s. 71.

¹⁸ C. Rinaldi, *Staff Development...*, s. 47.

może być oderwana od celów i wartości oraz że rozwój zawodowy nauczyciela jest po części ich indywidualnym wysiłkiem, ale rozwój ten jest bogatszy dzięki dyskusjom z kolegami, rodzicami, ekspertami¹⁹.

Jedną z podstawowych wartości jest subiektywność rozpatrywana w kontekście całości i integralności. Jak wyjaśnia Rinaldi, termin subiektywność podkreśla unikalność i niezależność każdego człowieka. Jednocześnie zwraca uwagę, że jego tożsamość definiowana jest w kontekście środowiskowym i kulturowym. Idea subiektywności ściśle skorelowana jest z wartością różnic, odnoszących się do płci, rasy, kultury czy religii. Różnice nie są jednak wartością samą w sobie. Według Rinaldi stają się nią wówczas, jeśli jesteśmy w stanie stworzyć przestrzeń, w której owe różnice są akceptowane i szanowane. Prawo do odmienności nie jest tym co dzieli, ale, wpisując się w koncepcję *partecipazione*, pozwala na stworzenie nowej jakości. Z wartością *partecipazione* wiąże się ściśle także wartość demokracji. Przedszkola, będące miejscem bardzo mocno związanym ze społeczeństwem, w którym funkcjonują, nie są miejscem transmisji kultury, ale jej tworzenia. Odbywa się to przy udziale wszystkich zainteresowanych: dzieci, rodziców, pracowników, mieszkańców, którzy mają realny wpływ na kształtowanie tożsamości placówki, tym samym wpływają na tworzenie kultury. Idea ta realizowana jest przez dzieci chociażby w trakcie realizacji projektów, przez dorosłych poprzez uczestnictwo w *Consiglio Infanzia Città*. Rinaldi wspomina także o wartości uczenia się, które może być rozpatrywane jako wartość tylko wtedy, gdy uczenie się postrzegane jest jako proces, za który odpowiedzialna jest jednostka i który przebiega niezależnie od wcześniejszego zaprogramowania go przez innych²⁰. Wyrażna staje się więc granica pomiędzy uczeniem się a nauczaniem.

Opisane powyżej wartości są również widoczne w koncepcji rozwoju zawodowego nauczyciela. Zadaniem nauczyciela jest uczenie się, a w przypadku przedszkoli Reggio uczenie się w grupie. Poznawanie różnych punktów widzenia i konfrontowanie swoich poglądów z innymi jest kluczowym elementem procesu budowania wiedzy. Odbywa się ono w toku codziennej pracy, a więc każda sytuacja jest okazją do dialogu, wymiany refleksji, tym samym zaś do rozwoju. Jednym z najbardziej efektywnych sposobów nauki stała się obserwacja innych nauczycieli pracujących w przedszkolu. Dla początkującego nauczyciela zadanie to, wbrew pozorom, jest dość trudne, ze względu na brak umiejętności dokonywania wyboru tego, co w procesie uczenia się dziecka może być istotne, na co należy zwracać uwagę. Jednak dzięki wymianie poglądów z innymi, można zbudować lepsze rozumienie tego co i jak obserwować. Równie ważne jak obserwowanie innych, jest bycie obserwowanym. Dzięki

¹⁹ L. Malaguzzi, *History, Ideas and Basic Philosophy...*, s. 73.

²⁰ C. Rinaldi, *Infant-toddler Centers and Preschools as Places of Culture*, [w:] *Making Learning Visible: Children as Individual and Group Learners*, pod red. C. Giudici, M. Krechevsky, C. Rinaldi, Reggio Children srl., Reggio Emilia, Italy 2008, s. 38-43.

współpracy z drugim nauczycielem, nauczyciele na bieżąco mają możliwość konfrontacji i otrzymywania informacji zwrotnej. Nie ma ona jednak charakteru oceny czy krytyki. Jest podstawą do dialogu, wspólnego interpretowania przedszkolnej codzienności. Z takiej perspektywy dydaktyczna wolność przedstawia się jako okazja do uczenia się bez obawy przed oceną i krytykowaniem. Obserwacja staje się więc jednym z najbardziej refleksyjnych sposobów uczenia się. Świadoma obserwacja inspirowa do zadawania pytań i szukania odpowiedzi. Atmosfera wzajemnego zrozumienia i akceptacji stwarza nauczycielom w placówkach Reggio przestrzeń do nieskrępowanego zadawania pytań, bo, jak zauważa jedna z nauczycielek przedszkola, Teresa Bucci, *zadając mniej pytań, uzyskujesz mniej odpowiedzi i Twoje problemy zostają z Tobą i stają się większe. Pozostajesz ze swoimi wątpliwościami*²¹. Jak zaznacza Amelia Gambetti, jedna z czołowych edukatorek Reggio Emilia, pytania są ważne nie tylko dla nowego nauczyciela, ale również dla tych bardziej doświadczonych. Zadawane pytania są okazją do refleksji nad swoimi działaniami, postawami i poglądami, a tym samym pozwalają uświadomić nauczycielom, kim są, co robią i dlaczego. Perspektywa początkujących nauczycieli zmusza do redefiniowania i rekonstruowania swojej tożsamości²². Wszystko to odbywa się na bazie wzajemnego szacunku, obustronnego zrozumienia i akceptacji, bez strachu przed popełnieniem błędu i oceną. Poza codziennym zwyczajem wymiany spostrzeżeń oraz wspólnego interpretowania procesu edukacyjnego przez nauczycieli pracujących w jednej grupie, raz w tygodniu, średnio przez 2,5 godziny, nauczyciele biorą udział w spotkaniach całego zespołu. Celem tych spotkań jest wspólne analizowanie, interpretowanie i rozwiązywanie problemów pojawiających się w codziennej pracy nauczyciela. W warunkach sprzyjających słuchaniu, obserwowaniu i prowadzeniu badań edukacyjnych, wyposażeni w narzędzie do rejestracji (dyktafony, aparaty fotograficzne, kamery), ale przede wszystkim dzięki przyjaznej przestrzeni, która pozwala na wchodzenie w prawdziwe interakcje z dziećmi, nauczyciele tworzą dokumentację, która jest podstawowym narzędziem nauczyciela w jego rozwoju. Dokumentacja pozwala na ponowne odczytywanie i zgłębianie, co jest integralną częścią procesu budowania wiedzy²³. Dokumentowanie to słuchanie, obserwowanie, gromadzenie dokumentów i interpretowanie. Dzięki dokumentacji nauczyciele mają szansę na przeanalizowanie dziecięcej aktywności i tym samym lepsze jej zrozumienie, w konsekwencji coraz trafniejsze stawianie hipotez i zaplanowanie kolejnych etapów projektu. Dokumentacja pozwala lepiej zrozumieć zarówno proces uczenia się dziecka, jak i samego nauczyciela. Podczas spotkań zespołu prowadzone przez nauczyciela notatki, transkrypcje rozmów, zdjęcia czy nagrania video są

²¹ A. Gambetti, *Conversation with a Group of Teachers*, [w:] *Making Learning Visible...*, s. 126.

²² Tamże, s. 131.

²³ C. Rinaldi., *In Dialogue...*, s. 68.

przedmiotem interpretacji i refleksji. Ponieważ wszystkie te dokumenty dostarczają tylko częściowych obserwacji i subiektywnych analiz, są one reinterpretowane w wyniku dyskusji z innymi protagonistami, także z dziećmi i rodzicami. Ważnym elementem rozwoju nauczyciela są bowiem nie tylko spotkania ze współpracownikami, ale także z rodzicami. Rezygnacja z formalnych spotkań o charakterze informującym, podsumowującym, często też oceniającym, spotkań, które niestety bardzo silnie zakorzenione są w polskiej praktyce, stworzyła edukatorom Reggio możliwości zbudowania nowej płaszczyzny dla ich rozwoju. Celem takich spotkań, w których kluczową rolę odgrywa dokumentacja, jest wspólne interpretowanie procesu edukacyjnego. Realizując w praktyce ideę *partecipazione* rodzice stają się dla nauczyciela partnerem w tworzeniu programu placówki i realizowaniu projektów edukacyjnych. Dzięki różnym punktom widzenia, zdeterminowanym innymi przeżyciami oraz różnymi perspektywami kulturowymi, rodzice uzupełniają nauczycielski obraz dziecka i procesu jego uczenia się. Grupa rodziców jest więc kolejną grupą, w ramach której nauczyciele doświadczają kolegiального uczenia się, a odmienna od nauczycielskiej perspektywa rodziców pozwala nauczycielowi na redefiniowanie swojej pracy.

Podsumowując, rozwój zawodowy nauczycieli w Reggio Emilia nie jest oderwany od ich codziennych zmagania i wątpliwości. Jest prawem nauczyciela do poszukiwań i niepewności. Jest dialogiem nauczyciela z innymi i z samym sobą bez obawy przed krytyką i oceną. Budując relacje z dziećmi, współpracownikami czy rodzicami, dzięki wspólnym dyskusjom i interpretowaniem procesu edukacyjnego nauczyciel staje się silny i kompetentny, staje się zdolny do budowania swojej zawodowej tożsamości. O ile szybka zmiana charakteru awansu zawodowego w Polsce nie jest zapewne możliwe, o tyle przybliżenie rozwoju zawodowego do prawdziwej edukacji jak najbardziej. Na początek, nie wymaga to żadnych systemowych zmian, jedynie wzajemnej akceptacji i otwartości polskich nauczycieli do dzielenia się z innymi swoimi refleksjami, wątpliwościami, pytaniami oraz gotowości do wspólnego poszukiwania jak najlepszego modelu wczesnej edukacji.

ALEKSANDRA MAJ

Professional development of teachers of infant-toddler centers and preschools in Reggio Emilia, Italy

One of the key aspects of educational experience of infant-toddler centers and preschools in Reggio Emilia in Italy is the unique approach to the professional development of all educators. Staff development in Reggio Emilia is considered as ongoing, evolutionary process that is intrinsic part of teachers' daily life. In such a view development of educators is connected with educational research based on collegiality, interaction and participation. The article presents the idea of staff development in the context of the specific role of teachers and the whole experience of Reggio Emilia.